

Satu Taskisen avajaisesitys vuoden 2016 Kustavin kirjallisuusviikolle otsikolla:
Taiteen itseisarvo. Ja: mikä taiteilijaa liikuttaa.

Kirjallisuusviikon teema tänä vuonna:
Taistella turhan tähden – taide ei vaadi selityksiä. Taidetta taiteen vuoksi

© Satu Taskinen, 2016, esitelmää ei saa kopioida, lainata, esittää tai muutoin osin tai kokonaan käyttää ilman kirjoittajan lupaa.

Luku 1:

Kuunnelkaa tarkasti. Minä tunnen totuuden. Olen vain unohtanut sen.

Rikosmysteritarinaan sisältyy aina oikean ja väärän, hyvän ja pahan taistelu. Sen kantavat osat ovat: rikos, uhri, tekijä ja selvittäjä. Tarinan päätteeksi paha on löydetty, useimmiten myös vangittu, selvittäjä, esim. *Murhasta tuli totta* –sarjan Jessica Fletcher, pudistaa päätään – miten tällaista on! – alkaa pahan palkitseminen ansionsa mukaan, ja me tunnemme helpotusta. Me todella tunnemme katharsiksen jälkeistä turvaa ja helpotusta. Se on hyvä tunne, helpotus on hyvä tunne, kuin pieni loma, rentoutuminen, se, että asiat ovat taas paikoillaan ja järjestyksessä, on kokonaiskuva, ja se on selkeä, oikea ja hyvä.

Oikeasti kyse on tietenkin rajauksesta. Kokonaiskuva on tietenkin illuusio eikä asioita oikeasti ole ratkaistu jollain absoluuttisen oikeudenmukaisella tavalla, vaan samaan tapaan kuin vinksahaneen Rubikin kuution palikoita siirrellessä: pari seinämää ovat kauniisti yhdenvärisiä, mutta värikimarainen sotku on siirtynyt toisaalle. Paikkaamme laivaa tekemällä reiän aina uuteen kohtaan.

Mutta jotain muuta radikaalia kyllä on tapahtunut.

Kun murhamysterin jakson lopussa JB Fletcher istuu taksissa ihanassa idyllisessä New Yorkissa matkalla lentokentälle ja me rentoudumme Jessican kanssa, ihmisten asuttamasta planeetasta on taas tullut litteä levy, joka se kerran oli.

Se on kiinnostavaa, kun kuitenkin jo Pythagoraasta ja kreikkalaisesta tähtitieteestä alkaen, 500 eaa, valtakäsityksen mukaan Maa on pallo, ja esim. Aristoteles hyväksyi käsityksen pallomaisesta Maasta empiirisin perustein vuonna 330 eaa.

Sen sijaan litteän maan käsitys oli vallitseva monissa muinaisissa kulttuureissa kuten Kreikassa klassiseen kauteen saakka, Lähi-idän pronssi- ja rautakautisissa kulttuureissa hellenistiseen kauteen saakka, muinaisessa Intiassa Gupta-kauteen eli ajanlaskumme alkuaikoihin, Kiinassa 1600-luvulle saakka sekä Amerikan alkuperäiskulttuureissa.¹

Mutta oikeasti: olen miettinyt tätä pitkään ja tulen aina uudestaan tähän samaan tulokseen: me väitämme uskovamme: maapallo on pallo, ja samaan aikaan väitämme, että meillä voi olla maapallosta kokonaiskuva. Nämä eivät sovi loogisesti yhteen. Palloa ei voi nähdä kaikilta puolilta samaan aikaan.

Tämä epäloogisuus, ihmislasten uskomusten keskinäinen epäsopevuus, ei haittaa mitään eikä edes ole yllättävää. Se vain paljastaa tärkeän asian meistä itsestämme: me uskomme epäloogiin merkityskokonaisuuksiin samaan aikaan kuin uskomme niiden olevan loogisia. Jos asia olisi toisin, me emme niin usein sanoisi yhtä ja tekisi toista. Ei voi sanoa: haluan, että kaikilla on samat mahdollisuudet elää tällä maapallolla ja samaan aikaan sanoa: tämä osuus, tämä ruoka, nämä koulutukselliset lähtökohdat ovat tässä erityisesti juuri minua varten, onnittelut itselleni ja karmalleni siitä. Vai mitä sanoisitte, jos nyt yrittäisin vakuuttaa teidät huutamalla kovaan ääneen: minä olen hiljaa!

Loogisessa epäloogisuudessamme tai epäloogisessa loogisuudessamme ei ole mitään vikaa, sillä tällaisia me olemme: järjestyksenhaluisia, tarinallisia, joustavia ja luovia. Mutta vikaa on siinä, miten tähän olemisen tapaamme suhtaudumme. Eli kun pääsemme

¹ Wikipedian mukaan

sellaisiin asioihin kuin käytännölliset seuraukset ja vastuunkanto, mielipiteet ja päätökset. Kun luulemme olevamme pelkästään loogisia, kun emme sitä ole. Kun luulemme, että loogisuus, keskittyminen, muistin käskyttäminen on se, mitä me olemme. Että nämä asiat pyörittävät meitä ja maailmaa. Että meidät voisi korvata koneilla.

Moninaisuuksien, paradoksien, erilaisuuden yhtäaikaisuus, näiden sietäminen, sellaisen rauhattoman, koskaan paikalleen asettumattoman tilan sietäminen on vaikeaa, hyvin kivuliasta, minusta itsestäni usein oikeastaan jopa sietämätöntä ja pelottavaa... Se taitaa olla hyvin uhkaavaa. Ehkä juuri siksi, ettei kokonaiskuvan näkeminen ole meille mahdollista? Voimme kyllä käännellä päitämme, mutta aina voi joku tulla, nurkan takaa, sanoa böö! Yllättää. Tehdä meille jotain... – Siksikö me niin vaikeasti pystymme tyytymään pelkkiin osiin, sanomaan, myöntämään: minä en tiedä.

Eli. Jos haluamme pitää kiinni ajatuksestamme, että Maa on pallomainen planeetta, meidän on nähtävä myös: Kun Jessica Fletcher ja me Jessican kanssa olemme tyytyväisiä kokonaisuuteen, me todellisuudessa näemme vain osan, korkeintaan puolet. Puolet tilasta, puolet mielipiteistä, puolet totuudesta. Eikä koskaan ole niin, että aurinko paistaa kaikkialle yhtä aikaa. Ei koskaan niin, että joka paikassa on yhtä aikaa yö. Vaikka ottaisimme etäisyyttä kuinka – ja nykyäänhän etäisyyttä voi hyvin ottaa lentokonein ja raketein, ainoa mahdollisuus nähdä kerralla koko maapallo olisi tehdä siitä jälleen litteä, ja näinhän me teemme: ns. oikeudenmukaisuuden vaatimuksessamme me rakastamme rikosmysteereitä, puhkaisemme ja leikkaamme, levitämme ja taputtelemme maapallon pöydälle tai karttakirjaan ja annamme katseemme valokeilan, sen puhtaanapitolaitoksen luutaharjasten, pyyhkiä kokonaisen litteän Maan yli.

*

Kuinka voin puhua näin? Käyttää röyhkeästi sanaa me. En melkein voikaan. Olen päättänyt jo kuukausia sitten: kun tämä tilanne tämän esitelmän pitämisen kanssa tulee, kun syyllisyys ja häpeä tulevat, takerrun tähän: ainoa keino selviytyä piiloutumatta on sanoa: kukaan ei tiedä. Jääräpäisesti toistaa tätä: meistä kukaan ei tiedä. Ja edetä syvemmälle: kuka on opettanut meille, ettei laivassa saa olla reikää?

Itämaisiin mattoihin ja rakennuksiin jätetään tarkoituksella jokin virhe, jotta henki voi kulkea sisään ja ulos. Jotta muistaisimme, että jumala on meitä suurempi, ainoa täydellisyys. Mutta miksi me ylipäättään pidämme enemmän ns. täydellisyydestä ja järjestyksestä kuin paradokseista ja kaaoksesta? Elämä kuitenkin on nykytiedekäsityksen mukaan syntynyt sattuman ja virheen toimesta. Ja mitä me tarkoitamme – nyt – sanalla järjestys? Millä perusteella jokin on järjestys? Millaisia muita järjestyksiä on olemassa kuin meidän omamme? Mitä muita ulottuvuuksia?

Tai voisinkin myös sanoa: me kaikki tiedämme. Viisasta ja rohkeaa Leena Krohnia mukaellen voi todeta: Ihminen tietää, mikä on väärin, ja kärsimys sen kertoo².

Maailmassa oleminen tunteiden, tuntemusten ja ajatusten kautta muodostaa hyvin sotkuisen kokonaisuuden, josta puhun käyttämällä sanoja: minun kokemukseni. Ja minun kokemukseni on se perusta, jonka päälle perustan jälleen uudet päätelmät, ylöspäin, alaspäin, sivuille. Kaikki se, mitä päättelen, kuvittelen, peilaan, järjestän ja kaivan. Aivan kuin sukkalaatikkoani tai kirjearkistoani, pölypussiani, ruokakaappiani.

² Ylioppilaslehden haastattelussa 3/2015

Minun maailmankuvani ja arvojärjestelmäni on sukkalaatikko, jonka minä järjestän parhaalla mahdollisimmalla tavalla oman kokemukseni perusteella. Mitään muuta kuin oma kokemus minulla ei ole. Tämä huone, keho, jonka ikkunasta minä maailmaa katson. Ei mitään muuta kuin sukkani. Kaikki, mitä tässä sanon, pohjaa omaan kokemukseeni. Omiin sukkiini ja niiden järjestykseen. On aina pakko vedota omaan kokemukseen. Se on lähtökohta numero yksi.

Lähtökohta numero kaksi on: on yksi planeetta ja ihmisiä – ja me kaikki pidämme tiivistetyistä jutuista, liemikuutioista, monivitamiinipillereistä, proteiinismoothieista ja kaavoista. Mieluiten yhteen lauseeseen, viivaan tai valokuvaan koko maailma, yhteen aforismiin vangittuna kaikki suhteet ja merkitykset samalla kertaa. Karl Valentinilta on peräisin joitakin hienoja, kuten: *”Ensin odotin hitaasti, sitten yhä nopeammin.”* Tai: *”Taide on kaunista, mutta teettää paljon työtä.”* Tieteen puolella: viimeisen niitin yleiseen suhteellisuusteoriaan naulasivat kiinni 14.9.2015 todistetut painovoima-aallot, ja se oli ison juhlan paikka.

*

Me etsimme, luomme ja järjestämme merkityskokonaisuuksia. Merkityskokonaisuuksien muodostaminen on meidän pääasiallinen toimintamme. Syntymästämme saakka. Ehkä jo sitä ennen. Merkityskokonaisuuksien kuten ”ravintoketju”.

Mutta on laajalle levinnyt harhaoppi, että sillä osalla mielestämme, joka osaa laskea ja mitata, olla objektiivinen ja käskyttää muistia, on merkityskokonaisuuksien muodostamisessa erityisasema. Se on outo harhaluulo ja johtanut hyvin kummallisiin tilanteisiin, kärjistyneisiin riitoihin ja absurdiin, käsittämättömään kärsimykseen.

Kun siis joku protestoi: miksi emme puhu politiikasta, vaan tunteista. Kun joku sanoo: tunne ei ole politiikkaa, kun joku sanoo, että politiikkaa pitää etsiä jostain muualta kuin omasta navastamme, viimeistään silloin on alettava tarkastella merkityskokonaisuuksia ja niiden muodostumista, sitä pohjaa, jolla me – minä sinä hän me te he - seisomme. Sitä, minkä me kaikki voimme tietää ja sitä, mitä meistä kukaan ei tiedä.

Informaatikko ja kulttuurijournalisti David Gelernter kuvaa teoksessaan *Mielen vuorovedet*³ ihmisen mielen sen eri osien – päättelyn, muistin, assosioinnin, tunteiden – vuorovaikutuksellisessa liikkeessä olevaksi kokonaisuudeksi. Hän kutsuu sitä sanalla ”spektri”, jonka ylä-, keski- ja alaosassa kulloinkin eri mielen osa dominoi. Tietoisuuden spektri ulottuu johonkin tiettyyn rajattuun asiaan kohdistuvasta ajattelusta puhtaaseen tuntemiseen; ts. puhtaasta toiminnasta puhtaaseen olemiseen. Se muodostaa erilaisia merkityskokonaisuuksia eli unia, loogisia päättelyketjuja, luovan assosioinnin tuloksia, joista meidän elämämme kannalta mikään ei ole vähemmän tai enemmän tosi tai vaikutusvaltainen kuin toinen.

Gelernter kirjoittaa:

”Von Wittgensteinilta on peräisin lause: ‘Mistä ei voi puhua, siitä on vaiettava.’ Hän on väärässä. Tuona hetkenä hän näki vain spektrin yläosan – toisin sanoen: hän ei nähnyt

³ Suomennos minun, alkuperäisteos: *The Tides of Mind*, Liveright Publishing/W.W. Norton & Company, New York, 2016

spektriä ollenkaan. Paremmiin voisi sanoa: Mistä ei voi puhua, sen voi siitä huolimatta tuntea. Tai vielä paremmiin: Mistä ei voi puhua, se on siitä huolimatta pakko tuntea.”⁴

Jos mieli on pulla, yksi rusina pullassa ei ole pullan kokototuus tai muiden rusinoiden päärusina, niin kuin ei ole hiiva eikä jauhokaan, ei edes muna, vaan kokonaisuuden osat muodostavat keskenään vuorovaikutteisen verkoston. Siispä, jokainen kerta, kun sanomme sanan ”yksi”, me erehdymme. Mikään ei koskaan ole pelkästään yksi. Yksi puoli, yksi totuus, yksi ihminen, yksi universumi, yksi elementti, yksi jumala. Sana yksi on erehdys, pelkkä matemaattinen välttämättömyys. Käytännöllinen ja välttämätön, mutta täysin fiktiivinen juttu.

*

Kuunnelkaa tarkasti. Minä tunnen totuuden, olen vain unohtanut sen. Sillä totuus merkitsee sama kuin alkuperä. Totuus ei ole tuomio. Tuomio siitä, mikä on oikein tai väärin, hyvää tai paha tai päätös siitä, mille puolelle jyvät ja mille akanat. Totuus eli alkuperä sisältää kaiken. Me tunnemme totuuden, koska ollessaan sama asia kuin alkuperämme, se sisältyy meihin. Sieltä me olemme kotoisin. Mutta jotain on tapahtunut meille matkalla alkuperästä tähän hetkeen, emmekä me voi muistaa.

Totuus, jos sen muistaisimme, antaisi meille vastauksen kysymyksiin ”mikä”, ”mitä”, ”missä” ja ”miten”. Sen sijaan kysymys ”miksi” ei kuulu totuuden piiriin, vaan on osa sitä loppumatonta merkitysten, tulkintojen, erilaisuuksien, näkökulmien ja tunnelmien elävää tekstuuria, kudelmaa, jota me lakkaamatta, syntymästämme asti kudomme, jotta meillä olisi jokin syy ja olemassaolon oikeus ja tarkoitus, ettemme masentuisi, vaan selviäisimme.

Me tiedämme, ettemme tule muistamaan. Mutta me silti pyrimme muistamaan. Koska se on meihin sisäänrakennettu ja – sallittakoon lisähuomautus: myös hyvin rakastettava -prinsiippi. Tulevaisuudelle sokeina olentoina voimme ottaa ja tarkistaa suuntaa ainoastaan siitä, mistä olemme tulossa. Pyrimme muistamaan alkuperäämme, sillä me emme voi muuta.

Meillä on kolme tapaa yrittää muistaa: filosofia, uskonto, taide. Nämä kolme tapaa kiinnittävät mitä moninaisimmilla tavoilla ihmisen kaikkeen siihen, mitä hän on ja ei ole. Yhdistävät syntyneen ja erillisen ihmisen itseensä, toiseen, ympäristöön, jumalaan. Nämä kolme tapaa ovat napanuora, se juttu, joka estää ihmistä liukumasta ulkoavaruuteen. Myös itsensä ilmaisua.

Nämä kolme muodostavat niin ikään saman asian spektrin, kuin sateenkaaren. On samat lähtökohdat, kolme eri väriä.

Filosofiassa korostuu perusteltavuus, tiede.

Uskonnossa korostuu usko, heittäytyminen.

Taiteessa korostuu kokemuksellisuus ja sitä kautta luovuus. Luovuus yhdistelee. Se on mielen spektrin keskivälillä, siinä on vähän kaikkea, ei mitään pelkästään.

Sanotaan ”taiteilla” tämän ja tämän välissä. Siinä sanonnassa ilmenee juuri taiteen yhdistävä, *kittaava*, vaikutus eli ominaisuus.

Taiteeseen sisältyy myös ”taidon” eli osaamisen ja harjoittelun käsite. Englannin ”art” ja latinan ”ars” merkitsevät luovan ilmaisun tuotteita ja taitoa, ja ovat myös synonyymi

⁴ Suomennos minun; saksankielisen laitoksen sivulta 356

sanalle "skill". Saksan sana "Kunst" tarkoittaa taidetta ja taitoa eli tekniikkaa mutta viittaa vastakohtana myös sellaisiin asioihin, joita luonto ei ole synnyttänyt, vaan ihminen harkintansa mukaan tehnyt. Silloin sen merkitys suomeksi ilmaistaan etuliitteellä "teko-". Esim. tekokuitu. Taiteella siis on osaava tiedostava tekijä. Ihminen, jollaisen Tintoretto maalasi teokseen *Valkopartainen mies*. Tummassa kuvassa käsiin ja silmiin, ajattelevaan päähän kohdistuu erityinen valon kajo. Tämä maalaus on keskeisen tarkastelun kohteena Thomas Bernhardin taidetta ja ihmisen pyrintöjä käsittelevässä romaanissa *Vanhat mestarit*, jossa Wienin kansallismuseossa keskustelevat herrat Atzbacher ja Reger:

Reger sanoo:

"Tähän pelottavaan maailmaan teidän on mukauduttava, Atzbacher, halusitte tai ette, te olette nahkoinenne ja karvoinenne tämän pelottavan maailman armoilla [--]."

Ja:

"Taide kaiken kaikkiaan ei ole muuta kuin henkiinjäämistaidetta, [--]. Kaikki nämä kuvat ilmentävät ihmisen absoluuttista avuttomuutta, kun hän yrittää tulla toimeen itsensä ja kaiken sen kanssa mikä häntä ympäröi koko elämän. [--] Valkopartainen mies on tarjonnut vastusta älylleni ja tunteelleni jo yli kolmekymmentä vuotta, [--] tästä syystä se on minulle kallisarvoisinta mitä täällä Wienin taidehistoriallisessa museossa on esillä."⁵

Mitä muuta pitäisi tietää ihmisestä, meistä valkopartaisista tieteellisistä, taiteellisista ja uskonnollisista homo sapienseista? Ehkä se, että ihminen koostuu samoista alkuaineista kuin kaikki muukin maapallolla tai "jossain tuolla". Ihminen on nisäkäs eläin. Raskausaika kestää 9 kk. Ihminen kasvaa ja kehittyy kolmella alueella: sosiaalis-emotionaalisesti, mieleltään ja kehollisesti. Esimerkiksi korvalehti kehittyy ensimmäisestä ja toisesta kiduskaaresta. Ihminen tulee sukukypsäksi noin 12 vuoden iässä. Mutta näihin yksityiskohtiin ei tässä luvussa mennä tarkemmin, koska kyse oli taiteesta inhimillisenä olemassaolon muotona ja toimintana.

Tämä oli esitelmäni ensimmäinen luku ja vastaukseni siihen, mitä taide on ja mihin sitä tarvitaan.

⁵ Thomas Bernhard: *Vanhat mestarit*, suomentanut Tarja Roinila, Teos, 2013

Luku 2:

Onko maapallo levy vai pallo?

Tämä käytiin jo. Ja silti on todettava: keskustelu jatkuu yhä ja niin kauan kuin tässä sankariajan jälkeisessä melankoliassamme kynnet jo verta vuotaen vieläkin vain tartumme katharsiksen, ns. puhdistuksen, suomaan lyhytnäköiseen mielihyvään ja lupaamaan helpotukseen.

En kuitenkaan tarkoita, ettei hyvillä ja pahoilla teoilla, hyvillä ja pahoilla sanoilla, kärsimyksellä ja iloisella elämällä olisi mitään eroa. Totta kai niillä on. Ihminen tietää, mikä on väärin, ja kärsimys sen kertoo.

Mitä minä sitten höpisen? Höpisen asenteesta. Höpisen ihmisen paikasta suurena ja aivan pienenä samaan aikaan. Höpisen siitä, miten ihminen voisi itseään tiedostaa ja paikantaa. Sillä se kai nyt on kaikille selvää, ettei ihminen yksin ja omin voimin maailman tapahtumia voi käteensä ottaa. Kenen käsiin muka laskisitte maailman kohtalon? Rakkaittenne elämän? Siitähän sodat juuri johtuvat, ettei siitä mitenkään päästä yhteisymmärrykseen, kenen ihmisen käsiin maailma pitäisi asettaa. Siksi ihmisen on nähtävä itsensä toisin. Oma asemansa. Toimijana: kyllä. Mutta tuomarina: ei.

Tuomarina on toimittava maailman, josta ihmisen on luettava ja opittava lukemaan tekojensa seurauksia. Kokoajan on tarkistettava. Lakkaamatta katsottava, mitä siitä seuraa, mitä minä teen tai sanon tai olen. Kokoajan pyrittävä toimimaan niin, että kuuntelee toista. Kuuntelee ja katsoo. Itseään ja toista. Ottaa itsensä tosissaan ja samaan aikaan tietää: melkein mihinkään, mitä ajattelen ja tunnen ja sanon, ei voi luottaa, koska minä en tiedä, mikä on muistia ja mikä on nyt. Ja minun muistini on epäluotettava.

Ajattelu ei ala siitä, että ihminen toteaa: minun on pantava näkökulmani sivuun. Vaan siitä, että ihminen sanoo: minun ei ole mahdollista panna omaa näkökulmaani sivuun. Ihmisen on ymmärrettävä pyrkimyksen ja halun ja mahdollisuuden ero. Hänen on toisin sanoen otettava itsensä tosissaan. Sellaisena kuin hän on. Ihminen ei ole kaikkivoipa. Ihminen ei ole jumala eikä kasvi tai mineraali. Vaan jotain siltä väliltä. Ihmisessä eli henkilössä on ihme ja henki. Sosiaalisuus ja evoluutio. Itsemäärääminen ja täysi arvaamattomuus.

Ihmisen arvoista voi ensin sanoa, että on olemassa kokonainen filosofinen haara niitä tutkimaan.

On arvoja, jotka periytyvät.

Jo antiikin kreikkalaisille oli tärkeää: oletko menestyvä?

Tuttuja arvoja ovat myös: totuudellisuus, pysyvyys, todistettavuus, toistettavuus. Eli: varmuus ja sellainen turvallisuus.

Saksan kielessä sana *Respekt* sisältää jopa kolme ajatusta yhtäaikaan: arvostamisen ja kunnioituksen ja pelon.

Mozart kuulemma sanoi haluavansa kaiken, mikä on kaunista, hyvää ja aitoa. *Ich möchte alles haben, was schön, gut und ächt ist.*

Muinaishepreassa hyvä ja kaunis ovat sama sana.

Geenien mielestä parasta kaikessa on kasvaa, laajentua ja vallata alaa.

Tietoyhteiskunnassa tieto on ylin arvo. Ennen se oli uskonto. Mitä mahtaa tulla seuraavaksi? Varmaa on ainoastaan muutos, eli se, ettei tämä tähän jää.

Arvo, arvonanto, se on rakkautta. Siitä tulee hyvä mieli.

Halveksunta, siitä tulee paha mieli.

Olin taannoin Wienin Albertinan taidemuseossa katsomassa näyttelyä venäläisistä avant gardeista. Siellä roikkuivat sulassa sovussa aikoinaan kovastikin toisiaan vääriksi väittäneet esittävä ja ei-esittävä taide ja malevišit ja chagallit, paulkleet ja agitprop.

Mieleen näyttelystä jäi kattaus erilaisuutta. Ja myös tapahtuma: nainen puhui puhelimesta pitkään ja kovaa, voi sanoa, että hän huusi siihen. Hänelle huomautettiin jossain vaiheessa, että tuo kyllä vähän häiritsee. Hän ei lopettanut, puhelun jälkeen meni huutamaan huomauttajalle: tämä ei ole kirkko! Sitä jäin miettimään: oliko se kirkko vai eikö se ollut. Voisiko sanoa jopa: taiteen temppei. Jossa on oltava hiljaa, ainakin melkein hiljaa. Ainakin annettava muiden keskittyä.

Arvo. Ihminen asettaa arvoja. Jokin on parempaa, tavoiteltavaa. Jostain näkökulmasta. Usein arvot on jaettu välinearvoihin ja itseisarvoihin. Välinearvon omistavaa juttua tavoitellaan sen vuoksi, mitä sillä saa. Itseisarvoa tavoitellaan sen itsensä takia.

Jo ensimmäisessä luvussa selvitettiin, että taiteella on itseisarvo, koska samoista syistä kuin ihminen tarvitsee unta ja laskemisen ja mittauksen toimintaa voidakseen elää, hän tarvitsee taiteen merkityskokonaisuuksia.

Mutta haluaisin puhua myös toisin päin: itseisarvon taiteesta. Itseisarvostamisen tekniikan harjoittelusta. Koska sitä puuttuu.

Ajattelen näin: Kaikki itseisarvoiset asiat ovat sellaisia, jotka ovat ihmistä isompia. Välinearvoiset asiat taas ihmistä pienempiä. On hyvä, että on olemassa ihmistä isompia asioita. Lapset tietävät tämän. Lapsia ei nöyryytä se, että on olemassa jotain heitä suurempaa. Me täysikasvuiset taas kuvittelemme olevamme jo jotenkin valmiita.

Minkä asioiden sitten pitäisi olla itseisarvoisia ja minkä välinearvoisia? No sen huomaa omasta olost. Kehon olost. Voi tehdä post it –lappukokeen. Kuvitella näin: Pannaan tästä keltaisella post it –lapulla rintaan: itseisarvo. Tähän pöytään: välinearvo. Ja tähän ja tähän ja tähän. Ja sitten vaihdetaan niiden paikkoja, katsotaan mitä tapahtuu. Miten olo joko ahdistuu tai keventyy, kun näihin sanoihin eläytyy. Jos sanoo sanan: asuntolaina, pankki, kansallisuus. Panee niihin lapun ”itseisarvo” ja sitten ”välinearvo” ja tunnustelee omaa oloa. Sama koskien sanoja ystävällisyys, turvallisuus, väri. Maailma muuttuu. Nämä keltaiset post it –laput muuttavat koko maailman.

Itseisarvo katsoo asiaa sellaisenaan, välinearvo miettii, mihin tuota voisin hyödyntää. Itseisarvo ihmettelee, välinearvo laskee ja mittaa. Itseisarvo säntäilee, tuntee, toteaa, luo, ehkä ohittaa, ehkä heittää pois, ei hätkähdä käsittämätöntä. Välinearvo säilyttää myöhempiä pohdintoja varten, on järkevä, vertailee, suunnittelee.

Itseisarvo – ehkä - näkee toiseuden, välinearvo ei. Ja siinä mahdollisuudessa on itseisarvon arvo. Siksi sanoisin: epävarmuustilanteessa on parempi läiskäistä itseisarvolappu kuin välinearvolappu. Jättää silleen. Ihminen tuntee eli ihminen tietää.

Sofokleen⁶ *Antigone*-näytelmä on itseisarvon ja välinearvon taistelua puhtaimmillaan.

Välinearvoista ajattelua edustava Kreon vaatii, ettei Antigonen petturiveljeä haudata, koska sillä olisi poliittisesti yhteiskuntaa heikentävä vaikutus. Kreon ei ole hölmö eikä läpeensä paha ja perustelee kunnolla.

⁶ Sofokles (496-406, Ateena)

Antigone taas ei välitä perusteluista. Hän vain aavistelee eli tuntee eli tietää, että jos kuolleita ei haudata, rikkoo yhteyden jumaliin ja niin vain ei tehdä. Ei pelkästään itsensä, vaan ikään kuin kaikkeuden nimissä Antigone vie itseisarvoprojektinsa läpi kaihtamatta henkilökohtaisia tai mitään muitakaan seurauksia.

Tutkija Jani Vanhala kirjoittaa analyysissään Antigonestä näin:

„[-] Antigonea voisi [-] kutsua hahmoksi jossa on luonnollista suuruutta. Luonnollinen suuruus on ilmaisu joka sopii melko huonosti postmoderniin ajatusmaailmaan, joka vierastaa kaikenlaisia arvoasetelmia. [-] Antigonen hahmon suuruus [-] on laadullisesti poikkeavaa suhteessa arvostuksiin, joita kohdataan normaaleissa maailmansisäisissä suhteissa. Maailmansisäiset arvot ja arvoasteikot koskevat asioita, jotka koetaan elämässä tärkeiksi. Tärkeys perustuu asioiden tuomaan nautintoon, turvaan, elämänhallintaan, ja muihin vastaaviin asioihin, jotka antavat ihmisen olemiseen sisältöä. Tällaiset arvot ovat rakentuneet [-] niin, että asioilla on tietty ennakoitavuus ja ennustettavuus, joka tekee niistä tavoiteltavia tai kartettavia. Mutta on myös olemassa arvoja, joita ei koeta merkittäviksi niiden maailmansisäisten suhteiden tähden, vaan niiden äärimmäisyyden ja väistämättömyyden tähden. Tällaiset arvot käsittelevät koko maailman ja olemisen mielekkyyttä, [-] niitä luonnehtii siksi aina kosketus tuntemattomaan.“⁷

Tämä oli esitelmäni luku kaksi, joka käsitteli ihmisen yhteisöllis-tunteellista evoluutiota, jonka keskiössä on minän itsetiedostus ja itseisarvot, jotka suuntaavat katseen pois taistelusta. Tämä on tärkeää, koska vilkaisu maailmaan näyttää meille: taistelu on kelpaamaton väline konfliktinratkaisussa silloin, kun eri osapuolien olemassaolo ja itseisarvo halutaan säilyttää.

Sanoa näin on väittää, että

a)
ihminen taistelee, koska ihminen tuntee kipua,

b)
jokainen taistelija on aina itse omasta mielestään sen oikean oikeudenmukaisuuden puolella

ja c)
ihminen tarvitsee kunnioitusta, mikä merkitsee, että hän saa olla olemassa ilman, että hänellä on olo: joku istuu minun päälläni ja halveksii ja määrää tarpeistani ja tunteistani, siitä mikä minulle on tai ei ole tärkeää.

Sanoa näin on uskoa itseisarvon itseisarvoon.

Sanoa näin on puolustaa sitä, että ihminen kokonaisuutena on itseisarvoinen olento ja myös, että kärsimys on helpompi kestää, jos sitä ei ole aiheutettu tahallaan ja ihminen ei ole yksin.

⁷ <http://www.maailmankirjat.ma-pe.net/?p=1059>

Luku 3:

Lasten kysymykset – naiivia höpötystä vai totuuden lähteillä

Pieni lapsi kysyy: *dada?*, suomeksi: tämä? Ja: missä? Voi vastata: haarukka, koira, ikkuna. Laatikossa, kopissa. Ja ikkuna on kehyksissään. Tai talon seinässä. Näiden jälkeen: millainen? Kova, karvainen, puhdas. Tämä kaikki menee ihan hyvin. Mutta sitten. Kun lapsi seuraavaksi kysyy ”miksi?”, veret seisahtuvat.

9-vuotias siskontyttöni on perheihminen. Mieluiten hän pitäisi kaikki neljässä eri maassa asuvat sukulaiset ja eläimet yhden katon alla. Olisi kaikenlaista ihmismäistä yhdessäoloa ja kiinnostavaa. Hän kysyy eron hetkellä: miksi te ette voi asua aina täällä meidän kanssamme?

Lasten suoriin kysymyksiin melkein hihkaisee spontaanisti: aivan! Miksi ei! Mutta tuota hetkeä kestää vain hetken. Ikkuna menee kiinni, ja lapset saavatkin kysymyksiinsä todella surkeita vastauksia, ehkä pahimpana: ”ymmärrät sitten myöhemmin”.

Oikeasti vastaus on aivan yksinkertainen. Niin yksinkertainen, että juuri se luultavasti saa hengen salpautumaan. On vaikeaa sanoa ääneen: ”koska näin minä haluan”. Kantaa tällaista vastuuta.

Oikea vastaus löytyy siitä, mitä merkityksiä sydämiimme on kasvanut. Siitä, mitä juuri nyt ajattelemme ja uskomme itsestämme ja toisista ja siitä, mitä me ansaitsemme, voimme ja jaksamme. Ei siitä, miten maailma jotenkin todellisuudessa on tai ei ole.

Entä mitä uskomuksistamme ja opistamme kannattaisi kyseenalaistaa? Mitä voisi? Olisiko silloin kyse rohkeudesta? Heittäytymisestä? Riskien otosta? Epätodennäköisten mahdollisuuksien etsimisestä ja löytymisestä?

Tämä pätee laajempiinkin lasten kysymyksiin: miksi jonkun on oltava nälkäinen? Miksi me satutamme? Likaamme luontoa? Rakennamme epäreiluja sääntöjä? Sanomme yhtä ja teemme toista? Rikomme lupauksia? Emme pidä itsestämme tai toisistamme huolta? Jne. Jne. Jne.⁸

*

Lapset ovat itseisarvon mestareita. Kaikista lähimpänä jumalia ja alkuperää. Jokainen sekunti merkitsee.

Sanotaan: Taiteen temppele. Gaudi rakensi yhtä kirkkoa⁹ koko elämänsä, kirkon buddisti-arkkitehti kääntyi katoliseksi voidakseen tehdä työnsä hyvin. Bachin musiikista ei kukaan ajattele, että se on ihmisestä. Aina sanotaan: tämä on jumalasta. - Sanoa näin on sanoa, että se kohta tekee taiteesta taiteen, jossa ihminen älyää pitää itsensä pikkuruisen verran sivussa eikä esitellä itseään vaan alkuperäänsä.

Olen itsekin ollut kerran lapsi. Ellen katso peiliin ja vain muistan, olen vieläkin itselleni se sama lapsi, yhtä aikaa aikuinen ja lapsi, vieläkin se ihan sama lapsi kuin olin yksivuotiaana, kaksivuotiaana jne. Lapsi ei katoa. Vuosia vain tulee lisää.

⁸ Luvun 3 alku *-merkintään asti on ilmestynyt ensimmäisen kerran Yhteiskuntapolitiikka-lehden kolumnissani ”Kun lapsi kysyy, ikkuna avautuu” / Yhteiskuntapolitiikka 3/2016

⁹ <http://www.sagradafamilia.org/en/antoni-gaudi/>

Ystäväni, säveltäjä Riikka Talvitie ja minä pohdimme 9-vuotiaina saunassa yhteiskunnallisia asioita sillä seurauksella, että päätimme ottaa yhteyttä valtakunnan korkeimpaan instanssiin kirjeellä.

Riikka vastasi viestiini muutama viikko sitten näin: *"Nyt on löytynyt vastaus presidentin kansliasta, muttei vielä meidän lähettämäämme. Muistaakseni pohdintamme lähti saunassa siitä, että meidän saunan seinätilissä oli eläimen muotoinen kolo. Ja lähdimme spekuloimaan, kuinka se on ja pysyy, mikään ei muutu. Tätä tosin emme varmasti kirjoittaneet kirjeeseen."*

Emme niin. Meidän kysymyksemme oli: miksi Suomessa poltetaan ylijäämäviljaa, kun meille koulussa opetetaan, että jossain muualla on kyllä paljon ihmisiä, jotka samaan aikaan kuolevat nälkään. Vastaus Riikan ja minun kirjeeseemme kuului näin:

TASAVALLAN PRESIDENTTI
KANSLIA

Helsinki 28.11.79


N:o 2980

Riikka Talvitie ja
Satu Taskinen

Tasavallan Presidentille osoittamamme kirjeen johdosta Presidentin kanslia ilmoittaa, että kirje on lähetetty edelleen Ulkoasiainministeriölle tiedoksi.

Tasavallan Presidentin kanslia kiittää kirjeessänne osoittamastanne mielenkiinnosta yhteisiä asioita kohtaan ja toivoo, että tulevaisuudessakin valppaasti seuraatte yhteiskuntamme kehitystä.

Kanslias sihteeri


Sirkka Peisa

Tämä kirjetapahtuma muistui kaikkien näiden vuosien jälkeen mieleeni nyt, kun työstän käsikirjoitusta nimeltä *Lapset*¹⁰, jossa näillä lasten kysymyksillä ja aikuisten vastauksilla on keskeinen asema. Tällaiset asiat toisin sanoen taiteilijaa liikuttavat. Minusta tuli kirjailija, Riikasta säveltäjä. Riikan sävellystyö kattaa hienoja juttuja myös lapsille, ts. huomattavasti parempia vastauksia kuin meidän saamamme kirje, joka ei ole tyydyttävä, vaan juuri sellainen, jossa kysymystä ja lapsia ei oteta ollenkaan tosissaan.

Lasten kysymysten muuttuminen elämän varrella oudoiksi tai vaikeiksi tai naurettaviksi ei johdu siitä, että maailma muuttuu, vaan siitä, että minä muutun. Rakennun uudestaan. Ajassa ja paikassa, kehossa, mielessä ja sielussa. Kolmessa viikossa esim., sanovat jotkut. On osia, jotka eivät muutu. Silmässä, esimerkiksi. Ne antavat viitteen siitä, että kyse on muuttumisen ja muistamisen dynamiikasta. Tähän muuttumiseen ja rakentumiseen on pureuduttava. Siinä on paljon liikkumavaraa. Todella paljon. Toimittamassaan teoksessa *Myötätunto taloudessa*¹¹ Tania Singer ja Matthieu Ricard esittelevät tulokset tutkimuksestaan, jonka tarkoitus on jopa osoittaa, että ja kuinka myötätuntoa voi harjoittaa kuin lihasta.

*

Taiteilijaa liikuttaa hänen oma napansa, ja se on hyvä asia. Ihminen kun on eniten itsensä kanssa tekemisissä... Yleensä armosta puhuva piispa Irja Askola sanoi HS:n haastattelussa 13.3.2016 jopa niin voimakkaasti, että nyt on *"aika puhua synnistä"* – Hän sanoi: *"Minusta paastonaika on hyvä hetki oman elämäntavan hahmottamiselle. Olenko armon ja oikeudenmukaisuuden asialla? Jääkö minusta hyvyyden vai pahuuden tunnejälki?"* – Ja edelleen samassa haastattelussa: *"Synnin palkka tarkoittaa sitä, että menettää kontaktin itseensä ja läheisiin. Menettää elämänilon. Ei näe omaa arvoaan ainutlaatuisena ihmisenä. Silloin on kyseessä pystyyn kuollut ihminen"*.

Ottaa suuhun sanoja synti, sielu, itsetuntemus, tunne, toiseus, on väittää, ettei itsetutkiskelu ole silmien sulkemista maailman arkipäivässä tapahtuvalta kärsimykseltä, jotain pilvilinnoissa kuljeskelua, luksusta, koristetta. Vaan vastuun ottamista.

Sanoa näin on sanoa, että subjektiivinen ote, tunteiden ja kokemuksen tunnistaminen ja nimeäminen on perustutkimusta, välttämätöntä, ja sen taso ei aina ole kovin korkea vaan jopa keskinkertainen, silloin tällöin myös surkea.

Että poliittinen on tunnetta.

Että maailma ei ole makkara, jonka sisältö imetään kuoresta ja kuori roskiin.

Että subjektiivisuus on se lähtökohta, josta katsomme maailmaa ja itseämme ja jotain rajaa sentään, vaikka me myymme ja ostamme, vaihdamme ja tiedämme. Että ihmisen pitäisi vähän mennä itseensä.

Tämä ihmisen asenne itseensä, tämä väistämätön ja välttämätön minäkeskeisyys on asetettava olemisemme keskipisteeseen. Ihmisen on otettava itsensä tosissaan. Ei

¹⁰ Romaanitrilogian päätösosa; trilogian ensimmäinen osa: *Täydellinen paisti*, 2011, Teos ja toinen osa: *Katedraali*, 2014, Teos

¹¹ Suomennos minun; alkuperäisteos: *Pour une Société plus Altruiste*, Éditions Allary, Paris, 2015. Saksankielinen teos: *Mitgefühl in der Wirtschaft*, Albrecht Knaus Verlag, München, Verlagsgruppe Random House GmbH, 2015

moraalin takia. Ei erityisaseman takia. Vaan siksi, että ihmisellä on käsissään voimakkaita aseita.

Ja mitä lasten kysymyksiin tulee: enää ei päde: älä tee niin kuin minä teen, vaan niin kuin minä sanon. Ei koskaan pätenytäkään. Ihminen oppii mallista. Lasten kysymyksiin on vastattava uskomalla, että: Tekojeni oikeutta voi mitata vain katsomalla, mitä niistä seuraa. Ei mitenkään muuten. Mikään yksi kokonainen perustelu, mikään itsessään koherentti ideologia, mikään ajaton teoria ei päde. – Taistelu on *out*. Oma - ja yhteisvastuu on *in*.

Kreon pysyi välinearvokannassaan. Lopulta kaikki olivat kuolleita eikä lopputulos ollut se, mitä hän halusi. Mutta muuttiko hän silloinkaan mieltään? Ei. Hänen ratkaisunsa oli panna itselleenkin pelkkä välinearvo. Se oli traaginen loppu. Vaikutti siltä, ettei hän ollut tarkoittanut, että niin käy. Vaan, että kyseessä oli jonkinlainen vahinko. Samoin kuin Karl Krausin teoksessa *Ihmiskunnan viimeiset päivät* todetaan 1. maailmansodan loputtua, ihmisen kuoltua, että ei Jumala sitä kaikkea nyt aivan niin tarkoittanut¹².

Sodan ja taistelun sanastossa on aina voittaja ja häviö. Kukaan ei halua olla häviö. Eikä voittaja kestä voittonsa kanssa yksin. Onko siis olemassa jokin kolmas vaihtoehto? Jotain muuta kuin taistelu?

*

Yhden vaihtoehdon löydän Emmanuel Lévinasin¹³ filosofiasta. Lévinas järjestää filosofian hierarkian uudestaan ja sanoo: etiikka on ensimmäinen filosofia, ei metafysiikka, ei ontologia, ei epistemologia. Vaan etiikkaa. Lévinas sanoo: toisen ihmisen kasvot viestivät minulle: älä tapa. Ja sitä minun on noudatettava.

Ajattelen mäkihyppääjää. Gregor Schlierenzaueria, joka istuu hyppyrinnokassa ja odottaa vuoroaan ja joka on haastattelussa kertonut: siinä tilanteessa ihmisen koko biologinen systeemi sanoo: älä hyppää. Ihminen ei osaa lentää. Se on vaarallista, hullua, epäloogista. Ja silti hän hyppää. Omalla vapaalla tahdollaan ohittaa omat varoitussignaalin ja hyppää.

On ihmeellistä, että ihminen tekee näin, koska hän siinä järkeillen toimii järkeään vastaan. Voi sanoa: ylittää itsensä monin tavoin. Neandertalin ihminen ei näin tekisi. Meikin sanomme, että hullu. Koska on riski. Ei voi tietää.

Tämä on ihme. Olemassa oleva ihme. Sellainen tietoisuus ja mahdollisuus ja rohkeus, jota tarvitaan, jotta voi ylittää paradoksin, tehdä päätöksen: Ilman, että tiedän, mitä siitä seuraa, kohtaan toisen ihmisen ja sanon: pidän huolta sinusta. Otan sinusta vastuun. Ennen itseäni.

Sellainen ns. välinpitämätön halu, se voisi olla suurinta hyvyttä, sanoo Lévinas. Voisi myös ehkä sanoa: antaa kaikkien kukkien kukkia.

Vanhalan ajatuksia lainaten ja mukaellen: *”Antigone haudattiin elävältä, joten hänen kuolemattomuutensa on varsin konkreettista. Mutta juuri tämän paradoksin tähden hän*

¹² Suomennos minun, saksankielinen alkuperäisteos luettavissa täällä:
<http://gutenberg.spiegel.de/buch/die-letzten-tage-der-menschheit-4688/8>

¹³ Emmanuel Lévinas (1906–1995)

saavutti itsekin elävänä jumalista vanhimman, kuolemattoman ja ikuisen Maan [--], jonka kaikki muut [--] tuhlaavat pois.“

Kaiken kaikkiaan Antigonen hahmo ei tuo lukijalle katharsista, ei rikosmysteerin puhdistusoperaation litteän tahrattoman maan helpotusta.

„Sen sijaan se tuo mukanaan jotain muuta ja arvokkaampaa. [--] Antigonen sovittajahahmossa avautuu kenties ensimmäistä kertaa lupaus siitä, että mahdottoman tavoittelu ei ole väärin, turhaa tai hybristä, vaikkakin se ehkä johtaakin väistämättä tuhoon. Antigoneen hahmossa avautuvassa toivossa ilmenee tie yli turhuuden.“¹⁴

*

Oleellisia ovat: lasten kysymykset.

Oleellista on: Intuitiivinen ote lapseen, joka itkee tai jolla on kuumetta, sellainen myötätuntoinen pitelemine. Se ihan sama ote omaan itseen. Asenne. Katse. Arvon anto.

Oleellisia ovat sanat: Itsetuntemus. Suhde kipuun. Omaan ja toisen tuntevan olennon. Miten sen kanssa voi olla?

¹⁴ Sama lähde kuin aiemmin